

Tabela 3. *Przeciętne renty brutto z tytułu niezdolności do pracy w relacji do przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia brutto*

Wyszczególnienie	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Renta pracownicza i pochodna w zł	357,1	434,9	523,9	598,6	666,5	716,7	794,1	847,1	877,6
Renta rolnicza w zł	282,6	345,0	417,4	476,5	528,9	566,4	639,0	659,9	685,0
Wynagrodzenie w zł	690,9	874,3	1065,8	1232,7	1697,1	1893,7	2045,1	2097,8	2185,0
Relacja renty pracowniczej do wynagrodzenia w %	51,7	49,7	49,1	48,6	39,3	37,8	38,8	40,4	40,2
Renta rolnicza w relacji do wynagrodzenia w %	40,9	39,5	39,2	38,7	31,2	29,9	31,2	31,5	31,3

Źródło: Obliczenia własne na podstawie *Roczników Statystycznych* GUS z lat: 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003 tabl.1(178), 2(195), 2004 tabl. 2(189), 2(196).

W badaniach budżetów gospodarstw domowych, prowadzonych przez Główny Urząd Statystyczny, wyodrębnia się gospodarstwa domowe rencistów, przyjmując jako kryterium główne (lub wyłączne) źródło utrzymania – rentę. Przy czym przez rentę rozumie się rentę z ubezpieczenia społecznego z tytułu inwalidztwa, rentę socjalną i rentę rodzinną. Wyodrębnienie renty jako głównego źródła utrzymania oznacza, że dochód uzyskiwany ze źródeł dodatkowych jest niższy od dochodów z rent.

Renta jako główne źródło utrzymania gospodarstw domowych rencistów staje się coraz mniej istotna w stanowieniu dochodów gospodarstw domowych. Od 1998 r. wzrasta natomiast znaczenie

innych świadczeń, w tym z pomocy społecznej. Gospodarstwa domowe rencistów osiągają przeciętnie najniższe dochody (za gospodarstwami utrzymującymi się z niezarobkowych źródeł, innych niż emerytura czy renta, czyli z zasiłku dla bezrobotnych, z pomocy społecznej, alimentów, darowizn itp.) i w związku z tym w ich dochodach udział świadczeń z pomocy społecznej jest relatywnie największy (w stosunku do innych kategorii ekonomicznych gospodarstw domowych). Znaczenie dochodu z pracy najemnej ulega niewielkim wahaniom w analizowanym okresie, ale generalnie sięga około 10%–11% dochodu ogółem (por. tab. 6).

Tabela 4. *Udział rent inwalidzkich i wynagrodzeń w przeciętnym miesięcznym dochodzie rozporządzalnym na osobę w gospodarstwach domowych rencistów*

Wyszczególnienie	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Dochód w zł	394,22	452,69	483,52	494,87	529,61	546,25	562,94
Renty inwalidzkie w zł	265,26	317,41	226,95	230,86	243,87	243,09	243,75
Udział renty w dochodzie w %	67,3	70,1	46,9	46,7	46,0	44,5	43,3
Dochód z pracy najemnej w zł	44,41	48,14	50,86	49,00	52,43	59,27	62,48
Udział dochodu z pracy w dochodzie w %	11,3	10,6	10,5	9,9	9,9	10,9	11,1
Udział dochodu ze świadczeń z ubezpieczeń społecznych i innych świadczeń socjalnych w %	69,5	79,7	79,7	79,9	78,7	78,3	79,1
Dochód ze świadczeń z ubezpieczeń społecznych i innych świadczeń socjalnych w zł	311,88	360,80	385,37	395,46	416,60	427,51	425,22

Uwaga: Dochód ze świadczeń z ubezpieczeń społecznych obejmuje: renty inwalidzkie, renty rodzinne, emerytury, a także zasiłki macierzyńskie, wychowawcze, chorobowe, świadczenia rehabilitacyjne, zaś świadczenia socjalne obejmują: zasiłki dla bezrobotnych i zasiłki z pomocy społecznej oraz wypłacane razem z nimi świadczenia rodzinne (zasiłki rodzinne i pielęgnacyjne). Zaliczenie danego rodzaju świadczenia do jednej z tych dwu grup ulegało zmianie w czasie. Szerzej w: części metodologicznej publikacji GUS z badań budżetów gospodarstw domowych przywołanych niżej.

Źródło: Obliczenia na podstawie: *Budżety gospodarstw domowych* z lat: 1997, 1998, 2000, 2001, 2002, 2003; *Rocznik Statystyczny* GUS z lat: 1999, 2001 tabl. 3(198), 2002 tabl. 3(196), 2003 tabl. 3(207); *Sytuacja gospodarstw domowych w 2003 r. w świetle wyników badań budżetów gospodarstw domowych*, www.stat.gov.pl>nowosci.

W przeciętnym miesięcznym dochodzie rencistów minimalne znaczenie odgrywa dochód z gospodarstwa indywidualnego w rolnictwie oraz dochód z pracy na własny rachunek. Ich udział w dochodzie gospodarstw rencistów systematycznie zmniejsza się. Udział bowiem dochodu z gospodarstwa rolnego w dochodzie rozporządzalnym wynosił w 2001 r. – 2,2%, w 2002 r. – 2%, w 2003 r. – 1,9%, natomiast udział dochodu z pracy na własny rachunek odpowiednio: 1,9%, 1,6% i 1,3%.

Osoby niepełnosprawne pobierające świadczenia rentowe mają ograniczone prawnie możliwości uzyskiwania dodatkowych dochodów z pracy. Wysokość tych dochodów uzależniona została także od stopnia niezdolności do pracy. Dochody z pracy do wysokości nieprzekraczającej 70% przeciętnego wynagrodzenia oznaczają utrzymanie świadczenia, wyższe zaś w granicach 70%–130% przeciętnego wynagrodzenia stanowią podstawę odpowiedniego pomniejszenia świadczenia (maksymalne kwoty zmniejszeń ogłoszone przez prezesa ZUS od 1 marca 2004 r. wynosiły 389,24 zł dla renty z tytułu całkowitej niezdolności do pracy i 291,95 zł dla renty z tytułu częściowej niezdolności do pracy), a przekraczające określony pułap 130% – są podstawą zawieszenia renty. Przy tym przez dochody z pracy rozumie się pracę najemną (stosunek pracy, praca nakładczą, na podstawie umowy agencyjnej lub zlecenia) oraz pracę na własny rachunek.

Na uzyskanie prawa do pobierania świadczenia nie mają natomiast wpływu dochody osiągane z działalności rolniczej. Od

1 marca 2004 r. kwota przychodu odpowiadająca 70% przeciętnego wynagrodzenia za IV kwartał 2003 r. wynosiła 1593,80 zł, a 130% – 2959,90 zł (ZUS 2004). W przypadku renty socjalnej od 1 marca 2004 r. można uzyskać dodatkowo dochód z pracy czy dochód z innego tytułu do wysokości 30% przeciętnego wynagrodzenia za IV kwartał 2003 r., który wynosił 683,10 zł. Wydaje się, że osiągnięcie dochodów z pracy bliskich wyznaczonym pułapom pozwalałoby spełniać wynagrodzeniom z pracy ważną rolę uzupełniającą niskie przeciętne dochody z rent.

W rzeczywistości jednak w miastach (ograniczenie dochodu z pracy nie dotyczy działalności rolniczej na wsi) pracuje niecałe 12% niepełnosprawnych (404 tys. według NSP 2002), a jak pokazują badania budżetów gospodarstw domowych – dochody z pracy stanowią przeciętnie relatywnie niewielki odsetek dochodów gospodarstw domowych rencistów.

Jednocześnie należy wskazać, że w świetle NSP 2002 praca najemna poza rolnictwem stanowi główne źródło utrzymania dla 266 tys. niepełnosprawnych prawnie w wieku 16 lat i więcej, a praca na własny rachunek poza rolnictwem – odpowiednio dla 49,8 tys. Można przypuszczać, że osoby te nie pobierały rent, choć uzyskały status osoby niepełnosprawnej bądź ich świadczenia były bardzo niskie w relacji do dochodów uzyskiwanych z pracy (uzyskiwanych nie tylko przez osobę niepełnosprawną, ale i ewentualnie przez innych członków gospodarstwa domowego, stąd jako główne źródło dochodów podawały one pracę zarobkową).

Natomiast wśród ogółu gospodarstw domowych z osobą/osobami niepełnosprawnymi (prawnie i biologicznie) w mieście ponad 27% stanowią gospodarstwa, dla których głównym źródłem utrzymania jest praca, a ponad 72% – niezarobkowe źródła (GUS 2003).

W odniesieniu do mieszkańców wsi wskaźniki te wynoszą odpowiednio 34,2% i 65,5%. Przy czym jeśli przyjąć za 100% tylko gospodarstwa domowe składające się wyłącznie z osób niepełnosprawnych, to praca stanowi główne źródło utrzymania dla 4,8% z nich w mieście i 3,7% na wsi, natomiast odpowiednio dla 94,3% i 95,9% gospodarstw podstawą utrzymania są źródła niezarobkowe (świadczenia społeczne). Jeśli zaś za 100% przyjąć gospodarstwa domowe z jedną osobą niepełnosprawną, to dla 27,1% z nich w mieście praca stanowi główne źródło i dla 45,1% na wsi.

Na podstawie analizy struktury gospodarstw domowych z osobą/osobami niepełnosprawnymi według źródeł utrzymania można przypuszczać, że liczba osób niepełnosprawnych w gospodarstwie domowym ma istotny wpływ na strukturę źródeł dochodów. Jeśli w gospodarstwie domowym są dwie lub więcej osób niepełnosprawnych, to i rola świadczeń społecznych ma podstawowe znaczenie, a praca – minimalne. W przypadku zaś gospodarstw z jedną osobą niepełnosprawną rola świadczeń pozostaje istotna, ale nieporównanie większą rolę w dochodach niż w gospodarstwach z większą liczbą niepełnosprawnych odgrywają dochody z pracy (GUS 2003, s. 32).

Ponadto, ponad 200 tys. niepełnosprawnych zamieszkałych w miastach i na wsi poszukuje pracy. Można przypuszczać, że osoby te są motywowane do poszukiwania pracy między innymi swoją sytuacją dochodową.

Tabela 5. *Udział renty inwalidzkiej w przeciętnym miesięcznym dochodzie rozporządzalnym na osobę w gospodarstwach domowych rencistów według liczby osób w 2002 r. i w 2003 r.*

Wyszczególnienie	Ogółem	Gospodarstwa domowe o liczbie osób					
		1	2	3	4	5	6 i więcej
Dochód w zł							
2002	546,25	910,02	691,34	523,10	427,58	365,61	270,40
2003	562,94	953,84	698,45	538,27	424,34	358,91	302,43
Renty w zł							
2002	243,09	273,86	370,87	253,43	196,61	144,36	114,14
2003	243,69	294,72	362,73	260,07	188,07	145,38	114,54
Udział rent w dochodzie w %							
2002	44,5	30,0	53,6	48,4	46,0	39,5	42,2
2003	43,3	30,9	51,9	48,3	44,3	40,5	37,9

Źródło: Obliczenia na podstawie *Budżety gospodarstw domowych w 2002 r.* i *Budżety gospodarstw domowych w 2003 r.*, seria „Informacje i opracowania statystyczne” GUS, Warszawa 2003 i 2004.

W przypadku gospodarstw jednoosobowych rencistów podstawowe znaczenie w dochodach ma renta rodzinna. W 2002 r. jej udział w dochodzie rozporządzalnym wynosił 55,4% dochodu, a w 2003 r. – 54,8%. Można przypuszczać, że są to często gospodarstwa starszych samotnych owdowiałych osób, przede wszystkim kobiet.

Natomiast jak wynika z wcześniejszych analiz budżetów gospodarstw domowych rencistów, udział renty inwalidzkiej w dochodzie na osobę malał wraz ze wzrostem liczby osób w gospodarstwie. Można też stwierdzić, że znaczenie renty inwalidzkiej w dochodach wzrastało wraz z malejącą liczebnością gospodarstwa domowego. W 2002 r. takiej zależności nie obserwuje się.

Tabela 6. *Udział dochodu z pracy najemnej w dochodzie rozporządzalnym gospodarstw domowych rencistów na osobę w 2002 r. i w 2003 r. według liczby osób w gospodarstwie*

Wyszczególnienie	Ogółem	Gospodarstwa domowe o liczbie osób					
		1	2	3	4	5	6 i więcej
Dochód w zł							
2002	546,25	910,02	691,34	523,10	427,58	365,61	270,40
2003	562,94	953,84	698,45	538,27	424,34	358,91	302,43
Dochód z pracy najemnej w zł							
2002	59,27	23,75	56,86	75,82	78,77	69,00	38,20
2003	62,38	26,37	59,38	80,39	82,87	66,64	48,32
Udział dochodu z pracy w %							
2002	10,9	2,6	8,2	14,5	18,4	18,9	14,1
2003	11,0	2,8	8,5	14,9	19,5	18,6	16,0

Źródło: Jak w tab. 5.

Z danych zamieszczonych w tabeli 6 wynika, że udział dochodu z pracy najemnej w dochodzie rozporządzalnym w gospodarstwach domowych rencistów wzrasta wraz z liczbą osób w tychże gospodarstwach. Im zatem liczniejsze gospodarstwo, tym większe znaczenie dochodu z pracy w dochodzie całkowitym. Można to tłumaczyć aktywnością zawodową innych członków rodziny poza osobą rencisty jako głową gospodarstwa domowego.

Podobnie w gospodarstwach liczniejszych, większą rolę w dochodach niż w gospodarstwach mniej licznych stanowią świadczenia z pomocy społecznej, choć generalnie ich udział w dochodach gospodarstw rencistów jest przeciętnie stosunkowo niewielki (por. tab. 7).

W świetle badań nad ubóstwem rodziny rencistów należą do najbardziej zagrożonych ubóstwem, podobnie rodziny liczebnie duże: 5-osobowe i bardziej liczne. Do tych między innymi grup społecznych powinna trafiać pomoc społeczna, której działalność ukierunkowana jest na rodziny ubogie i dysfunkcyjne z różnych przyczyn (w tym z powodu niepełnosprawności).

Z analizy przeciętnego udziału świadczeń z pomocy społecznej w dochodach rodzin według kategorii gospodarstwa i liczby osób, przeprowadzonej na podstawie badania budżetów gospodarstw domowych, wynika, że relatywnie największą pomoc uzyskują właśnie rodziny rencistów i rodziny bardziej liczne, czyli można by z dużym uproszczeniem wnioskować o dobrej czy dostatecznej

trafności i efektywności systemu pomocy społecznej wobec tej grupy społecznej. Problem jednak tkwi w tym, że nie znamy wielkości pomocy otrzymywanej przez poszczególne gospodarstwa i jej zróżnicowania według np. grup kwintylowych czy decylowych dochodów. W świetle szacunków autorów opracowania Banku

Światowego, najniższe transfery socjalne dotyczą I decyla (ludność Polski w najniższej grupie dochodów) i X decyla (ludność w najwyższej grupie dochodowej) (Bank Światowy 2004). To zaś wskazywałoby na nietrafność transferu świadczeń społecznych. Problem wymaga dalszych pogłębionych badań.

Tabela 7. *Udział dochodu ze świadczeń z pomocy społecznej w dochodzie rozporządzalnym na osobę w gospodarstwach domowych rencistów w 2002 r. i w 2003 r.*

Wyszczególnienie	Ogółem	Gospodarstwa domowe o liczbie osób					
		1	2	3	4	5	6 i więcej
Dochód w zł							
2002	546,25	910,02	691,34	523,10	427,58	365,61	270,40
2003	562,94	953,84	698,45	538,27	424,34	358,91	302,43
Dochód ze świadczeń z pomocy społecznej w zł							
2002	37,01	16,01	29,40	40,45	42,10	49,41	48,93
2003	39,97	21,27	35,74	39,67	48,15	51,48	46,93
Udział dochodu z pomocy społecznej w %							
2002	6,8	1,8	4,3	7,7	9,8	13,5	18,1
2003	7,1	2,2	5,1	7,4	11,3	14,3	15,5

Źródło: Jak w tab. 5.

WNIOSKI

1. Struktura rentobiorców według wysokości świadczeń ulega korzystnej zmianie: zmniejsza się liczba i odsetek rencistów pobierających świadczenia najniższe i nieznacznie przekraczające niskie. Systematycznie wzrasta udział osób pobierających renty z tytułu niezdolności do pracy przekraczające poziom przeciętnego świadczenia rentowego (1200 zł brutto). Mimo tych pozytywnych tendencji blisko połowa rentobiorców otrzymuje niskie świadczenie.

2. Renta pozostaje największym, ale coraz mniej ważącym źródłem dochodów gospodarstw domowych rencistów. Wzrasta znaczenie innych świadczeń, w tym z pomocy społecznej.

3. Dochód z pracy najemnej w gospodarstwach domowych rencistów stanowi dość istotne, ale uzupełniające źródło utrzymania (10%–11% dochodu ogółem).

4. Przy obecnej strukturze rentobiorców według wysokości świadczeń z tytułu niezdolności do pracy, uwarunkowania prawne w postaci m.in. pułapów możliwych do osiągnięcia dochodów z pracy wydają się nie stanowić bariery w podejmowaniu pracy przez osoby niepełnosprawne otrzymujące renty. (Przedmiotowi analizie nie stanowiły inne uwarunkowania aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych i ich sytuacji dochodowej).

LITERATURA

- Bank Światowy (2004), *Wzrost, zatrudnienie i standardy życia w Polsce doby akcesji*, Biuro Banku Światowego, marzec, Warszawa.
- GUS (2003), *Osoby niepełnosprawne oraz ich gospodarstwa domowe*, część II – Gospodarstwa domowe, Narodowy Spis powszechny Ludności i Mieszkań 2002, grudzień, Warszawa.
- GUS (2004), *Sytuacja gospodarstw domowych w 2003 r. w świetle wyników badań budżetów gospodarstw domowych*, www.stat.gov.pl> nowosci.
- GUS (z lat 1998, 1999, 2003, 2004), *Budżety gospodarstw domowych w 1997 r., w 1998 r., w 2002 r., 2003 r.*, seria „Informacje i Opracowania Statystyczne”, Warszawa.
- GUS (z lat: 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004), *Roczniki Statystyczne*, Warszawa.
- Krajowy Plan Działań na Rzecz Zatrudnienia na 2005 rok*, dokument przyjęty przez Radę Ministrów 21 września 2004 r.
- Narodowa Strategia Integracji Społecznej dla Polski*, Ministerstwo Polityki Społecznej 2004, www.mps.gov.pl.
- Program 50+*, www.mgip.gov.pl/Programy/Program=50
- Program Uporządkowania i Ograniczenia Wydatków Publicznych*, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, 2004.
- Sektorowy Program Operacyjny Rozwój Zasobów Ludzkich*, Ministerstwo Gospodarki i Pracy, www.efs.gov.pl.
- Wspólne Memorandum na rzecz Integracji Społecznej Polska*, Bruksela, SEC 2003.
- ZUS (2004), *Biuletyn Informacyjny Zakładu Ubezpieczeń Społecznych nr 1*.